

ظرفیت‌های آموزش سواد رسانه در حمایت از حقوق شهروند مجازی

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳/۰۹/۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۲/۱۱/۱۴۰۲

فاطمه پورمسجدیان^۱

مریم سادات هدایت^۲

فاطمه حدنه^۳

چکیده

آموزش سواد رسانه به کاربر یا همان شهروند مجازی، بایسته‌ای بدون جایگزین است که افراد برای بهره‌مندی مطمئن از شبکه جهانی اینترنت و متعلقات آن ناگزیر به فراگیری آن هستند. آموزش نوینی که ردپای آن در اسناد و مصوبات حقوقی اخیر کشور از جمله مصوبات شورای عالی فضای مجازی، سند تحول بنیادین، منشور حقوق شهروندی، طرح صیانت از حقوق کاربران و مخاطبان فضای مجازی دیده می‌شود. تکلیف دولت در حمایت از حق آموزش، به منظور تحقق اصل چهل و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، شهروند مجازی را از مصرف‌کننده‌ای منفعل به فاعلی تأثیرگذار در این فضا تبدیل می‌کند. گذراندن دوره‌های آموزشی مستمر و بروز و کسب تبحر و مهارت کافی به‌ویژه در شرایط التهاب جامعه، درایت لازم در بهره‌مندی کامل از این فضا را به شهروند مجازی اعطاء و سلامت وی و سایرین و به‌طور کلی سلامت جامعه را تأمین و تضمین می‌نماید. این مقاله کوششی در جهت معرفی عناصر موجود در ثمربخشی این مهم و نقش فراگیر آن بر فعالیت مثبت و مؤثر شهروند مجازی است که دقت نظر قانونگذار در نحوه مدیریت و هدایت استفاده بهینه از رسانه و ارتقاء آن تا سطح مطلوب را به دلیل استفاده همگانی از رسانه در معنای عام، در مقام قانونگذاری می‌طلبد. لازم به توضیح است؛ رسانه در این پژوهش صدواوسیما و شبکه‌های مجازی وابسته به برنامه‌های رسانه ملی را شامل می‌شود که در راستای اهداف و در جهت ارتباط با مخاطبان تأسیس شده و فعالیت دارند.

واژگان کلیدی

سواد رسانه، شهروند مجازی، آموزش، فضای مجازی.

۱- عضو هیئت علمی گروه حقوق دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
f.masjedian@alzahra.ac.ir (نویسنده مسئول)

۲- کارشناسی ارشد حقوق ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
m.s.hedayat@gmail.com

۳- کارشناسی حقوق، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
f.hodnee@gmail.com

مقدمه

حق شهروندی بر ابتدایی و اساسی‌ترین حقوق شهروندان اطلاق می‌شود. این مفهوم مقید به مرزهای جغرافیایی یک کشور است و با نهاد تابعیت قرابت مفهومی دارد. این حق، حقوق و تکالیف شهروند به دلیل سکونت و یا اقامت وی در آن کشور را پوشش می‌دهد. براین اساس آموزش حق شهروندی ضرورت اساسی و اجتناب‌ناپذیر جوامع بشری به‌شمار می‌آید و پیش از آنکه شهروند آن را به‌درستی فراگیرد، نمی‌توان انتظار داشت وی بر رعایت حقوق شهروندی دیگران مشارکت داشته و یا نسبت به حقوق خود اهتمام ورزد. حق شهروندی در عصر فناوری که استفاده روزانه و فراگیر رسانه به وسعت کلیه اقشار به‌جز بخش کوچکی از شهروندان می‌باشد و هم به‌تمامی فعالیت‌های زندگی روزمره اقشار یادشده گسترش یافته، به فضای واقعی و یا به عبارتی دنیای حقیقی خلاصه نمی‌شود و همان‌طور که آموزش پاره‌ای امور به شهروندان در فضای واقعی تکلیف حکومت در قبال شهروندان محسوب می‌شود، آموزش سواد رسانه برای شهروند مجازی نیز از جمله این قسم حقوق و بالتبع تکلیف حکومتی تلقی می‌گردد.

جریان‌ها و تحولات مختلف اخیر کشور و سایر کشورهای بحران‌خیز در جهان گواه ضرورت این امر است؛ زیرا نقش رسانه در زمینه‌سازی و بروز و ظهور موج‌های اجتماعی بی‌بدیل و چشمگیر بوده و باید گفت، مدیران و سایر مسئولان این وسایل فقط مدیر مجموعه خود نیستند بلکه بخش قابل‌توجهی از گرایش‌ها و تمایل‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، سیاسی و حتی امنیتی جامعه مخاطب خویش را می‌توانند تحت اشراف خود ساماندهی، جهت‌دهی و درنهایت مدیریت نمایند.

۱- پیشینه پژوهش

از میان پژوهش‌های متعدد با موضوع آموزش سواد رسانه و حقوق شهروند مجازی می‌توان به موارد ذیل اشاره داشت:

- «تحول مفهوم شهروندی و ظهور شهروند جهانی»، پدیدآورندگان؛ رحیم عیوضی، سیدحسام‌الدین باب‌گوره. این پژوهش تاریخچه مفهوم شهروندی و تعابیر متفاوت از

این مفهوم در دوره‌های زمانی متفاوت را بررسی می‌کند و با رسیدن به زمان معاصر و پیشرفت فناوری‌های ارتباطی از مقصودی جدید تحت عنوان شهروند جهانی یاد می‌نماید؛ اما یافته‌های مقاله گویای آن است که در شرایط کنونی ایده‌ای که مستلزم همگرایی فکری و فرهنگی و ادغام جامعه جهانی باشد تاکنون محقق نشده و به‌رغم اندیشه‌های جهان‌شمول دین مبین اسلام، برخی گرایش‌های فکری ناسیونالیستی، متعصبانه و... مانع از پدید آمدن جامعه‌ای جهانی با شهروندان جهانی در فضای حقیقی شده است. براین اساس نظریه شهروند مجازی از جایی نشئت می‌گیرد که در نظرگرفتن شهروندان مجازی ممکن باشد.

- «سواد رسانه‌ای، رویکردی نوین به نظارت رسانه‌ای»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. این پژوهش ضمن بررسی مفهوم سواد رسانه‌ای به اهمیت جایگاه آن در جامعه بین‌الملل و بررسی موانع و مشکلات قانونی آن در ایران پرداخته و ضمن نتیجه‌گیری و ارائه راهکارهای نظری و عملی پژوهش را به پایان رسانیده است.

- «آموزش مهارت‌های فناوری اطلاعات و تأثیر آن بر یادگیری مؤثر و فراگیر»؛ غلامعلی منتظر، فصلنامه علمی-پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء. این پژوهش به معرفی عصر اطلاعات به‌عنوان عصر نوین پیشرفت ابزارهای ارتباطی پرداخته و تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات را در فرایند آموزش مورد شناسایی و ارزیابی قرار داده است. یافته‌های این مقاله طراحی برنامه‌ای که آشنایی با مهارت‌های اطلاعاتی و الزام به ساخت بستری مناسب برای برخورد با پیشرفت فناوری را محقق نماید، از وظایف اصلی نظام آموزشی کشور معرفی کرده و بر تحقق این وظیفه تأکید می‌نماید.

۲- آشنایی با برخی مفاهیم

- شهروند

شهروند فردی است در ارتباط با دولت که از سویی برخوردار از حقوق سیاسی و مدنی است و از سوی دیگر، در برابر دولت تکالیفی به عهده دارد. این رابطه را شهروندی گویند (آشوری، ۱۳۷۳، ص. ۲۲۱).

واژه شهروند دارای معنایی متفاوت نسبت به مفاهیم مشابه از جمله شهروند است.

اصلی‌ترین کارکرد مفهوم شهروند، ایفای نقش موازی با نهادهای حاکمیتی مشترک ضمن احترام به حقوق افراد دیگر است و براین اساس هویت، مشارکت، وظیفه و حق از عناصر برجسته مفهوم شهروندی خواهند بود. از طرفی، چگونگی رابطه شهروندی را قانون اساسی و قوانین مدنی کشور تعیین می‌کند (قوام، ۱۳۸۰، ص. ۵۹).

- مخاطب

مخاطب برای رسانه همیشه اصل محسوب می‌شود، به طوری که نوع نگاه رسانه به مخاطب، سیاست‌ها و خط‌مشی آن را مشخص می‌کند. پس هنگامی که از مخاطب سخن به عمل می‌آید در واقع تأثیر رسانه بر مخاطب مورد نظر است. در پژوهش‌ها و نظریه‌های این حوزه از علم، گاه مخاطب در نقش مصرف‌کننده‌ای منفعل دیده شده و گاه مخاطب را عنصر اساسی و دارای کنش و واکنش قلمداد نموده‌اند؛ برای مثال مخاطبان همزمان با دیدن برنامه در مشارکتی جمعی با دیگر مخاطبان، اظهارنظرهای خود را برای رسانه ارسال می‌کنند و رسانه نیز با دریافت آنها دگرگونی‌های لازم را در فرایند تولید و پخش برنامه اعمال می‌نماید. به گونه‌ای که می‌توان گفت مخاطب با فناوری‌های جدید از انفعال درآمده و در فضای دوسویه موجود، تبدیل به مخاطبی فعال و تأثیرگذار در رسانه شده است. بدین ترتیب فضای مجازی و رسانه به‌ویژه سیما مخاطبان را به گونه‌ای نامحسوس به عضویت موقت و حتی دائم خود درمی‌آورد و برای آنان نقش مؤثری در تعامل با رسانه را می‌پذیرد.

- کاربر

کاربر^۱ به معنای عام به شخصی که از یک محصول، ماشین یا خدمات استفاده می‌کند^۲ اطلاق می‌شود و کاربر به معنای خاص در حوزه رسانه فردی است که از نرم‌افزار در فضای مجازی چه به وسیله رایانه چه تلفن‌های هوشمند استفاده کرده و با آنها تعامل دارد.

- شهروند مجازی

شهروند مجازی^۳ در لغتنامه با تعابیر مختلف یاد شده است. در فرهنگ لغت آکسفورد

1. User
2. Someone who uses a product, machine, or service.
3. Netizen, Cybercitizen

این واژه با عبارت فردی که از اینترنت بسیار استفاده می‌کند^۱ تعریف شده است. در فرهنگ لغت لانگمن^۲، شهروند مجازی کسی است که از اینترنت به‌ویژه با یک روش معتبر از آن استفاده می‌کند.^۳ کاربر اینترنتی در متون بین‌الملل، کسی است که تلاش می‌کند به استفاده و رشد اینترنت کمک کند. شهروند مجازی در واقع همان کاربری است که با مشارکت و فعالیت روشمند خود به‌واسطه به‌کارگیری از روشی معتبر از حمایت قانونی برخوردار است و در فضای حقیقی و مجازی نقش مؤثری دارد. همین انتساب نقش شهروندی به کاربر فضای مجازی به‌واسطه نوع تعامل او در این فضای وی را از نفوذگر^۴ و بدافزارها متمایز می‌سازد. در دهه اخیر، به‌واسطه رشد شبکه‌های اجتماعی و نیز تعامل‌های افراد در رسانه‌های گروهی، هویت مجازی به‌سمت بازنمایی جدید از هویت افراد در دنیای واقعی سوق پیدا کرد به‌طوری‌که، شهروند مجازی ناگزیر به رعایت حقوق و تکالیف خود، در دنیای مجازی شد.

۳- آموزش سواد رسانه

۳-۱- مفهوم و مصداق رسانه

رسانه^۵ وسیله‌ای است که مطلب یا خبری را به اطلاع عموم برساند (عمی، ۱۳۹۰، ص. ۴۲۹). همچنین ابزاری برای رساندن پیام (مانند، رادیو، تلویزیون) تلقی شده است. در واقع رسانه به وسیله‌ای گفته می‌شود که در ارتباط جمعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. اصطلاح «ارتباطات» به تأسیسات و وسایلی اختصاصی داده شده است که وظیفه انتقال افکار، اخبار و رفتارهای انسان را به عهده دارد و اصطلاح «ارتباط» برای معرفی جریان انتقال و دریافت پیام‌ها به کار می‌رود (محسنیان راد، ۱۳۷۴، ص. ۴۹). وسایل ارتباط جمعی نیز به مجموعه وسایل غیرشخصی برای انتقال پیام‌های سمعی، بصری و مکتوب به مردم مناطق مختلف اطلاق می‌شود؛ خواه در کنترل دولت باشد و یا نباشد. شاخص شناسایی

1. A person who uses the internet a lot
2. Longman English Dictionary
3. Someone who uses the Internet, especially someone who uses it in a responsible way.
4. Hacker
5. mass media

آنها، ارتباطشان با جمع است (آقابخشی و دیگران، ۱۳۷۹، ص. ۲۳۱).

رسانه با دو مفهوم عام و خاص تعریف شده است. رسانه در مفهوم عام به وسایل و تدابیر فنی‌ای که از طریق آن‌ها ارتباطات انسانی اعم از ارتباط فردی یا جمعی صورت می‌گیرد اطلاق می‌شود. رسانه با این تعبیر تأسیسات و سیستم‌های فنی‌ای هستند که ارسال، نقل و انتقال، ارتباط، دریافت یا کنترل علائم الکترومغناطیسی یا تصویری را که اطلاعات نامیده می‌شوند، میسر می‌سازد. از این دیدگاه تلفن، تلگراف، تلکس، فاکس، تلفن‌های تصویری، رادیو، تلویزیون، سینما، عکس، روزنامه، مجله و کتاب مصادیق بارز رسانه عام محسوب می‌شوند.

اما رسانه در مفهوم خاص همان رسانه همگانی است. اصطلاح رسانه همگانی غالباً به وسایل تدابیر فنی که ارتباط جمعی از طریق آنها به وقوع می‌پیوندد، گفته شده و به‌دیگر سخن، وسایل ارتباط جمعی یا رسانه‌های همگانی ابزارهایی هستند که در وضعیت خاص تمدن‌های تازه ایجاد شده، استفاده می‌شوند. مهم‌ترین ویژگی این‌گونه رسانه عظمت نفوذ و گستردگی حوزه عمل یا قدرت و شعاع عمل گسترده آنهاست (انصاری و دیگران، ۱۳۸۱، ص. ۱۷) که ارتباط همگانی را ممکن می‌سازد و می‌توان از چند لایه بررسی و با معیارهای گوناگون تقسیم‌بندی نمود: از جمله آنها ابزار انتقال، حوزه تأثیر جغرافیایی، تأثیر مردمی و نوع مالکیت آنها است.

رادیو، تلویزیون، سینما، مطبوعات، پوستره‌های تبلیغاتی، اینترنت ماهواره، فیلم و نوار (اعم از فیلم‌ها و نوارهای ویدئویی، نوارهای کاست، سی‌دی‌ها و دیسک‌ها و مینی‌دیسک‌های رایانه‌ای، صوتی، صوتی-تصویری) رایج‌ترین مصادیق رسانه‌های همگانی در عصر کنونی هستند. رسانه‌های همگانی از نظر میزان تأثیر بر مخاطبین به سه دسته تقسیم می‌شوند:

رسانه‌های همگانی سطح اول؛ مثلاً در ایالات متحده آمریکا، چهار رسانه همگانی اصلی یعنی روزنامه، مجله، رادیو و تلویزیون در سطح اول تأثیر و استقبال مخاطبین جای دارند. رسانه‌های همگانی سطح میانی؛ که در ایالات متحده کتاب و فیلم سینمایی قرار دارد این دو رسانه زمانی نیروهای اصلی در جامعه آمریکا به‌شمار می‌آمدند و با اینکه

هنوز هم از قدرت نفوذ فراوان برخوردار هستند؛ اما تأثیر آنها بر اکثریت افراد جامعه شاید به میزان دهه‌های گذشته نیست و دسته سوم رسانه‌های همگانی سطح پایین؛ یا همان سطح سوم قرار دارند که باقی رسانه‌ها همچون پوسترها و تابلوهای تبلیغاتی را شامل می‌شوند. از طرف دیگر، برای رسانه‌های جمعی، دو نوع هدف الهی و غیرالهی وجود دارد. در نظام‌های سکولار، رسانه‌ها ابزاری است برای تحقق اهداف حاکمیت به طوری که افکار توده مردم را بر اساس ارزش‌های مادی محض، سازماندهی شود. در تفکر نظام اسلامی استفاده ابزاری از رسانه برای سلطه‌جویی بر مردم، فی‌الغالب هدف نیست بلکه رسانه همچون وسیله‌ای مؤثر و کارآمد در خدمت اعتلای ارزش‌های والای انسانی و رشد و تکامل فضایل اخلاقی قرار دارند (ساروخانی و کروی، ۱۳۸۱، ص. ۷۱).

۲-۳- مفهوم و تعریف آموزش رسانه

هرچند هدف از فعالیت رسانه همگانی در جامعه بر مبنای نظام باورها و انگاره‌های ارزشی و اجتماعی در آن زیست‌بوم متفاوت است، با این وجود به تعبیر ژان کازنوی جامعه‌شناس فرانسوی، رسانه‌های همگانی بر طرز تلقی مردم در عرصه‌های زندگی خانوادگی، دنیای کودکان، امور جنسی، خشونت، تحول در عقاید گروه‌های اجتماعی نسبت به یکدیگر، توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی تأثیرگذار است.

برای نخستین بار، در سال ۱۹۴۸ هارولد لاسول محقق معروف آمریکایی، در مقاله «ساختار و کارکرد ارتباطات در جامعه» در این باره نوشت، سه نقش اساسی زیر را برای وسایل ارتباط جمعی در نظر گرفت:

- نظارت بر محیط (نقش خبری): تهیه و توزیع اطلاعات و اخبار که برای اطلاع مردم را از اوضاع جامعه به‌کار می‌رود؛
- ایجاد و توسعه همبستگی اجتماعی (نقش تفسیر و راهنمایی): تحلیل رویدادها و راهنمایی افکار عمومی نوعی اتحاد و هماهنگی در جامعه به‌وجود می‌آورد؛
- انتقال میراث فرهنگی (نقش آموزشی): میراث فرهنگی، ارزش‌ها و هنجارهای یک جامعه را از نسل گذشته به نسل امروز منتقل می‌کنند و در حفظ وحدت فرهنگی و اشاعه

فرهنگ خود تلاش می‌کنند.

چارلز رایت محقق آمریکایی ۱۸ سال بعد از آن، در کتاب خود با عنوان «چشم‌انداز جامعه‌شناختی ارتباطات جمعی» نقش اجتماعی چهارمی در مورد ایجاد سرگرمی (نقش تفریحی) به نقش‌های پیشین افزود، یعنی وسایل ارتباط جمعی برای مردم محیط فراغت و سرگرمی ایجاد کرده امکان گریز از خستگی‌های روزمره را فراهم می‌کنند.

همان‌طور که گفته شد، کارکرد رسانه همگانی تنها به تهیه و پخش فیلم‌های خبری محدود و منحصر نمی‌شود بلکه آموزش‌های گوناگون علمی و درسی، هنری، دینی و مذهبی از جمله وظایف مهم آنها به‌ویژه رادیو و تلویزیون به‌شمار می‌آید. در حال، از میان کارکردهای بسیار رسانه، آموزش به شیوه‌های مستقیم یا غیرمستقیم در زمره مهمترین آنهاست. آموزش مستقیم از طریق رسانه‌های همگانی در کشورهای در حال توسعه، به‌روز بوده و با رونق بیشتری دنبال می‌شود.

در رابطه با آموزش و رسانه رابطه دو سویه‌ای برقرار است یعنی همان‌طور که یکی از کارکردهای اصلی رسانه، آموزش جامعه است، آموزش سواد رسانه نیز بر نحوه مواجهه و استفاده افراد از رسانه مؤثر است. آموزش رسانه می‌تواند برای سطوح مختلف کلان، میانه و خرد در گروه‌های گوناگون جنسیتی، سنی، شغلی و اجتماعی به اجرا گذاشته شود (ارجمندی، ۱۳۸۴، ص. ۷).

۳-۳- آموزش حق است و یا تکلیف؟

حق بر آموزش به‌عنوان زیربنای ادراک انسان و مجرای برای معین کردن دیگر حقوق معنوی از جمله آزادی اندیشه و آزادی بیان تعریف می‌شود. از جمله محورهای اصلی سازمان بین‌المللی یونسکو، آموزش برای همگان می‌باشد و از آموزش به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر نام برده شده که تأمین سایر حقوق بشری در گرو تضمین این حق است. از طرفی نظر موافقت‌نامه منع تبعیض در آموزش^۱، اصطلاح «آموزش و پرورش» به همه انواع و سطوح آموزش اطلاق می‌شود و شامل دسترسی به آموزش، استاندارد و

1. Convention against Discrimination in Education

کیفیت آموزش و شرایطی است که تحت آن ارائه می‌شود. همچنین این کنوانسیون بیان می‌دارد که آموزش باید در جهت رشد کامل شخصیت انسانی و تقویت احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باشد.

به‌طورکلی شخص در فرایند آموزش می‌تواند حقوق خود را به‌طورکامل شناسایی نموده و موانع تحقق آن را از میان بردارد. همچنین دولت‌ها و جوامع بین‌الملل برای دستیابی به اهداف عالی خود از جمله توسعه، افزایش رفاه و سطح زندگی، صلح و حاکمیت مردمی ناگزیر از توجه خاص به موضوع مهم آموزش هستند؛ بنابراین آموزش از ابتدایی‌ترین سطح خواندن و نوشتن تا سطوح ثانویه که منجر به شناخت حقوق و ارزش‌هاست گفته می‌شود حق مردم جامعه یا به‌عبارتی شهروندان و از سوی دیگر کارویژه و تکلیفی اساسی برای دولت‌ها و تنظیم‌گران محسوب می‌شود.

۳-۴- مفهوم و تعریف سواد رسانه

جوامع به‌واسطه فناوری‌های حوزه رسانه تغییر شکل می‌یابند و به‌تبع آن فهم ما از خود، جامعه و فرهنگ‌های گوناگون دچار تحول می‌شود؛ سواد رسانه از جمله مهارت‌های ضروری زندگی در این عصر از این امر مستثنی نیست و تحولات این حوزه از آموزش را نیز تحت‌الشعاع خود قرار داده است.

ما غالباً اطلاعاتی را از رسانه دریافت می‌کنیم و بدون چون چرا می‌پذیریم، سواد رسانه درواقع اصلاح چنین عادت‌هاست (ارجمندی، ۱۳۸۴، ص. ۵). به بیان دیگر، سواد رسانه بر درک لزوم دستیابی به اطلاعات صحیح و بیان تفصیلی آن، تعیین محل و دست یافتن به اطلاعات، ارزیابی منتقدانه اطلاعات، بهره‌بردن از ایده‌های استخراج شده از محتوا و انتقال مسئولانه و اخلاقی به مخاطب از طریق رسانه مقتضی، متمرکز شده و چون عنصری حیاتی برای زیستن در عصر معاصر نقش آفرینی می‌کند (بیات کمیتی و یزدان‌پناه، ۱۳۹۱، ص. ۳۳۰). افراد جامعه بهره‌مند از سواد رسانه، می‌توانند انواع رسانه را بشناسند و مزایا و معایب آن‌ها را از یکدیگر تفکیک کنند.

به‌بیان ساده‌تر، سواد رسانه همانند یک رژیم غذایی، هوشمندانه مراقب داده‌هایی است

که فرد روزانه دریافت می‌کند و مراقب است چه چیزی و چه مقدار وارد ذهن و زندگی وی شود و مواد لازم و یا مضر برای سلامتی فرد را مشخص می‌کند. به شهروند مجازی می‌آموزد که از حالت انفعال و مصرف‌کنندگی خارج شده و حضوری کارآمد و فعال در صحنه زندگی مجازی داشته باشد و رسانه را بستری مناسب برای رشد و شکوفایی فردی و اجتماعی خود به حساب آورد (شکرخواه، ۱۳۸۹، ص. ۶۸). این علم در حقیقت دانش و مهارت خاصی است که از طریق آن مخاطب قضاوتی مستقل در رابطه با محتوای رسانه پیدا می‌کند و بر شیوه‌های خردمندانه بهره‌وری احاطه می‌یابد به نحوی که مهارت تفکری انتقادی برای وی حاصل می‌شود (ارجمندی، ۱۳۸۴، ص. ۵).

۵-۳- آموزش سواد رسانه

حق آموزش شهروندان، در زمینه‌های مختلف قابل اعمال است از جمله آن حق آموزش بر سواد رسانه است. در این مسیر شهروند مجازی به‌خوبی با فضای رسانه و سواد لازم که مانند مهارتی برای استفاده از ابزاری تیز در دستان پزشکی حاذق برای مداوای بیمار و یا در دستان قاتلی جانی برای کشتن هم‌نوعان خود می‌باشد استفاده کند. او باید به‌خوبی رسانه را بشناسد و بتواند در راستای حقوق خود و دیگران هم از این فضا حداکثر بهره را ببرد و هم حق سایر شهروندان مجازی را مراعات نموده و موجبات آسیب آنان را فراهم ننماید. در اجرای این حق نه‌تنها استقلال مخاطب رسانه حفظ می‌شود بلکه وی با دور شدن از انفعال به تفکری منتقدانه دست می‌یازد. با ارتقاء و توسعه این آموزش حق بشر بر دانستن، محفوظ و لازم‌الرعایه و محترم شمرده می‌شود، افزایش توانایی کاربران در گزینش آگاهانه و ماهرانه پیام‌های رسانه‌ای از تأثیرهای منفی رسانه‌ها نیز پیشگیری می‌کند.

۴- پیشینه آموزش سواد رسانه در اسناد بین‌المللی

۴-۱- قطعنامه سواد رسانه‌ای در جهان دیجیتال (مصوب ۲۰۰۹ پارلمان اروپا)

قطعنامه سواد رسانه‌ای در جهان دیجیتال^۱، از جمله اسناد بین‌المللی است که به موضوع آموزش سواد رسانه پرداخته است. این قطعنامه، سواد رسانه را یکی از پیش‌نیازهای کلیدی برای شهروند فعال جهت پیشگیری از طرد شدن او، از زندگی اجتماعی معرفی می‌کند. در این سند، سواد رسانه به توانایی دسترسی به رسانه، با درک صحیح و ارزیابی انتقادی جنبه‌های مختلف محتوای آن معرفی می‌شود و هدف این شناخت را افزایش آگاهی مردم، نسبت به اشکال مختلف پیام‌های رسانه‌ای که در زندگی روزمره با آن مواجه‌اند به همراه قابلیت تحلیل کردن داده‌های مختلف سمعی و بصری، در صنعت رسانه معرفی می‌کند.

از نظر این پیمان‌نامه، آموزش سواد رسانه باید به روش‌های گوناگون در خصوص همه اقشار جامعه مورد توجه قرارگیرد؛ بنابراین در گام نخست، گنجاندن سواد رسانه در برنامه‌های درسی آموزش در همه سطوح، به‌عنوان مسئولیت اصلی بر دوش کشورهای عضو قرار داده است. همچنین اطلاع‌رسانی از طریق کارزارهای ملی آگاهی‌بخشی شهروندان^۲، توزیع بسته‌های آموزشی از خطرهای پردازش اطلاعات‌های شخصی^۳ از طریق شبکه‌های ارتباطاتی، آموزش کاربران به ویژه جوانان، والدین و معلمان، افزایش تعهد خود رسانه‌ها در ارائه ابزارهایی برای ارتقای سواد رسانه با ارائه تعلیمات کاربرپسند^۴ را به‌عنوان روش‌هایی برای آموزش سواد رسانه ارائه می‌دهد.

1. Commission Recommendation of 20 August 2009 on media literacy in the digital environment for a more competitive audiovisual and content industry and an inclusive knowledge society
2. national awareness-raising campaigns aimed at citizens
3. distribution of information packs of the risks involved in processing personal data
4. User-friendly

۲-۴- دستورالعمل خدمات رسانه‌های صوتی و تصویری^۱ (مصوب ۲۰۱۰، پارلمان اروپا)

در بند ۴۷ این دستورالعمل، از سواد رسانه به‌عنوان مهارت‌ها، دانش‌ها و درکی یاد شده است که به کاربران اجازه می‌دهد از رسانه‌ها به‌طور مؤثر و ایمن استفاده کنند. از نظر این دستورالعمل، افراد با سواد رسانه می‌توانند انتخاب‌های آگاهانه داشته باشند، ماهیت محتوا را درک کنند و از طیف وسیعی از فرصت‌های ارائه شده توسط فناوری‌های ارتباطی جدید استفاده کنند. همچنین آن‌ها به شیوه بهتری، می‌توانند از خود و خانواده خود در برابر محتوای مضر یا مجرمانه محافظت کنند. در نتیجه تأکید می‌شود که ارتقای سواد رسانه‌ای در جامعه و آموزش آن پیگیری شود. از طرفی بر عملی کردن مفاد قطعنامه سواد رسانه در جهان دیجیتال مخصوصاً آموزش اختصاصی استفاده از اینترنت برای خردسالان و جلسات برای والدین در رابطه با استفاده کارآمد از اینترنت، اشاره کرده است.

۳-۴- بیانیه مسکو در مورد سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی

در سال‌های اخیر، یونسکو توانسته است نقش ویژه‌ای را در ترویج مفهوم سواد رسانه، ایفا کند. در اسناد اخیر یونسکو از اصطلاح «سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی»^۲ استفاده شده است. از سوی دیگر در بیانیه مسکو^۳، سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی به‌عنوان زیربنایی اساسی برای تلاش در جهت دستیابی به اهداف توسعه هزاره سازمان ملل متحد، اعلامیه سازمان ملل متحد در مورد حقوق بشر و اهداف عالی اجلاس جهانی مورد نیاز است، معرفی می‌کند. از منظر این بیانیه، امروزه ایجاد رسانه دیگر در دست گروه محدودی از متخصصان نیست و همه می‌توانند محتوای آن را تولید کنند درحالی‌که بسیاری از افراد، فاقد تفکر تحلیلی برای تصمیم‌گیری آگاهانه در رابطه با استفاده از آن هستند. در نتیجه به‌منظور افزایش ظرفیت آموزش سواد رسانه، برنامه‌های تشویق نظام‌های آموزشی

1. Audiovisual Media Services Directive
2. Media and Information Literacy (MIL)
3. The Moscow Declaration on Media and Information Literacy (2012)

برای آغاز اصلاحات ساختاری، با ادغام در برنامه درسی ارائه شده است. همچنین ظرفیت‌سازی به قصد سرمایه‌گذاری برای حمایت از نهادها و مؤسسه‌هایی که در جهت یادگیری این نوع آگاهی، اقدام می‌کنند و گسترش همکاری‌های بین‌المللی از دیگر موضوع‌های اشاره شده می‌باشد.

۵- آموزش سواد رسانه در حقوق داخلی

آموزش نه تنها از وظایف پایه‌ای دولت‌ها به‌شمار می‌رود بلکه بنیانی اساسی در جهت استقرار، دوام و ثبات دولت‌ها نیز هست. به‌دلیل اهمیت و نقش رسانه، آموزش سواد رسانه در قوانین و طرح‌های مختلف مورد توجه قانونگذار و سایر دست‌اندرکاران حوزه‌های مختلف مرتبط با رسانه و حمایت از حقوق شهروندان کشور قرار گرفته است.

۵-۱- مصوبات شورای عالی فضای مجازی

۵-۱-۱- طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات^۱

در ماده ۲ این طرح، دستیابی به جامعه‌ای پیشرو و اخلاق‌مدار از اهداف راهبردی^۲ شناخته شده است و افزایش سواد فضای مجازی منطبق بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی به‌عنوان یکی از عواملی که منجر به تحقق این هدف می‌شود، محسوب شده است. همچنین در بند هفدهم^۳ ماده مذکور، افزایش ۲۵ درصدی در حوزه فرهنگ‌سازی و سواد فضای مجازی از اهداف عملیاتی محتوا در این مصوبه مورد اشاره و تأکید قرار گرفته که این مسئله اهمیت موضوع را از دید قانونگذار نشان می‌دهد.

۱. مصوب ۱۳۹۹/۰۷/۱۶

۲. اهداف راهبردی و عملیاتی در افق ۱۴۰۴

۱- اهداف راهبردی

۱-۲- دستیابی به جامعه‌ای پیشرو و اخلاق‌مدار، با بهره‌مندی عادلانه همه آحاد جامعه از فرصت‌های فضای مجازی و رشد محتوا و خدمات داخلی، ارتقاء کیفیت زندگی و افزایش سواد فضای مجازی منطبق بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی.

۳. افزایش سالیانه بیست ۲۵ درصدی محتوای مرتبط با فرهنگ‌سازی و سواد فضای مجازی.

۲-۱-۵- صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی^۱

در بحث سیاست‌های کلان موضوع بند ششم^۲ ماده ۳ این مصوبه، استفاده کارآمد و هدفمند از فضای مجازی، ارتقای سواد مختص به آن و مهارت‌افزایی خردسالان، کودکان و نوجوانان را خاطر نشان کرده است. همچنین در ماده ۴ این مصوبه که در خصوص اقدامات کلان و تقسیم کار ملی^۳ بخشی را به خود اختصاص داده است، آموزش سواد فضای مجازی و ترویج محتوا و خدمات موجود به تصریح در آمده است.

۳-۱-۵- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی^۴ در دو بخش به مسئله‌ی سواد رسانه و آموزش آن اشاره شده است.^۵ در بخش هدف‌های عملیاتی و راهکارها به استفاده مناسب از ابزار رسانه در محیط خانواده همسو با نظام

۱. مصوب ۷ بهمن ۱۴۰۰

۲. ارتقای سواد فضای مجازی و مهارت‌افزایی خردسالان، کودکان و نوجوانان برای استفاده کارآمد و هدفمند از فضای مجازی.

۳. شامل:

۱۳-۴: اطلاع‌رسانی، آموزش سواد فضای مجازی و ترویج محتوا و خدمات موجود در محیط مجازی صیانت‌شده و نحوه استفاده از امکانات تعبیه‌شده در این محیط توسط سازمان صداوسیما ج.ا.ا. و وزارت آموزش و پرورش با همکاری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات.

۴-۱۴: تولید، ترویج و عرضه راهنمای اجرایی — عملیاتی مراقبت از فرزندان در فضای مجازی ویژه خانواده‌ها توسط سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نیروی انتظامی ج.ا.ا. و سازمان بسیج مستضعفین در حیطه مسئولیت‌های قانونی آن‌ها.

۴-۱۵: ترویج و تقویت فرهنگ مسئولیت‌پذیری نوجوانان و اولیاء آن‌ها در استفاده از فضای مجازی توسط وزارت آموزش و پرورش با همکاری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سازمان صداوسیما ج.ا.ا.

۴. مصوب ۱۰/۰۶/۱۳۹۰.

۵. گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی عبارت‌اند از:

۱۷— جایگاه و نقش تعلیم و تربیتی نهاد رسانه و فناوری‌های ارتباطی و بهره‌گیری هوشمندانه از آن و مواجهه فعال و آگاهانه جهت پیشگیری و کنترل آثار و پیامدهای نامطلوب آن.

تعلیم و تربیت رسمی عمومی^۱؛ همچنین به اهمیت نقش رسانه در آموزش انسان‌ها و بهره‌گیری هوشمند از ابزار رسانه که در نتیجه تأثیر خود رسانه در افزایش آگاهی عمومی و جلوگیری از تبعات نابه‌هنجار آن است تصریح شده است. براساس این راهکار تربیت خانواده نقش به‌سزایی در آموزش سواد رسانه در اجتماع دارد؛ لذا خانواده‌ها، پدر و مادر و سایر اعضا با کسب اطلاعات نسبت به اهمیت رسانه از صداوسیما تا فضای مجازی می‌توانند مطابق اهداف آموزش و پرورش در مدارس پیش روند و در تحقق آن اهداف نقش‌آفرینی کنند.

۴-۱-۵- طرح صیانت از حقوق کاربران فضای مجازی

از مصادیق اخیر قانونی که به مسئله آموزش اشاره دارد، طرح صیانت از حقوق کاربران و مخاطبان است. با در نظر گرفتن اهمیت موضوع، آموزش سواد فضای مجازی به کاربران در بند الف ماده ۴ طرح^۲ از جمله وظایف تنظیم‌گران در قلمرو فعالیت خود و بر اساس وظایف و اختیارات مشخص شده در طرح برای دستیابی به اهداف ترسیم شده قلمداد و به آن تصریح شده است.

۲-۵- منشور حقوق شهروندی^۳

مطابق ماده ۳۴ این منشور^۴، فرصت‌های آموزشی در نظر گرفته‌شده برای شهروندان که آموزش سواد رسانه از جمله مصادیق آن می‌باشد، حق تلقی شده و چون می‌توان برخی

۱. راهکار ۴/۱ — آموزش و ارتقاء مدیریت خانواده در استفاده مناسب از ابزار رسانه در محیط خانواده همسو با اهداف نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی.

۲. در ماده ۴ این طرح چنین بیان شده است: تنظیم‌گران موظفند تمهیدات لازم برای دستیابی به اهداف ذیل را، در قلمرو فعالیت خود و بر اساس وظایف و اختیارات مشخص شده در ماده (۳) همین قانون، فراهم آورند:

الف- حمایت از برنامه‌های فرهنگ‌سازی و آموزش سواد فضای مجازی به کاربران

۳. آذر ۱۳۹۵

۴. حق شهروندان است که از مزایای دولت الکترونیک و تجارت الکترونیک، فرصت‌های آموزشی و توانمندسازی کاربران به‌صورت غیرتبعیض‌آمیز برخوردار شوند.

حقوق شهروندان در دنیای حقیقی را به حقوق شهروندان مجازی تسری داد؛ لذا باید گفت شهروند مجازی از حق آموزش سواد رسانه برخوردار است.

۱-۲-۵- تأثیر سواد رسانه بر حمایت از حقوق شهروند مجازی

آموزش سواد رسانه برای کاربران یا همان شهروندان مجازی، حق تلقی شده و دولت‌ها در قبال آن بر ایجاد بسترهای مناسب مکلفند. این حق مشابه حقوق دیگری است که شهروندان برای تداوم زیست جمعی می‌بایست از آنها بهره‌مند شوند. از قبیل حق حیات، حق کرامت و برابری انسانی، حق مسکن، حق برخورداری از محیط زیست سالم. از سوی دیگر؛ ضرورت این آموزش دیگر تنها گروه یا قشر خاصی مثلاً کودکان یا نوجوانان و یا دانشجویان را شامل نمی‌شود و تمامی اقشار ناگزیر به فراگیری این دانش هستند؛ اما پرسش کلیدی آن است که مشکل امروزی جوامع و از جمله جامعه کنونی ما ناشی از فقدان سواد رسانه‌ای است و یا کمبود و نقص اطلاع کامل و مکفی از این دانش؟ بدین معنا که آیا این ضعف به شکل بدسوادی رسانه به منصفه ظهور می‌رسد؟

۲-۲-۵- مسئله اصلی بی‌سوادی است و یا بدسوادی رسانه؟

شاید در نگاه اول گمان شود مشکلات دست به گریبان جامعه امروز و معضل‌ها و آسیب‌های رسانه‌ای، ناشی از فقدان اطلاع و عدم آموزش نسبت به این دانش است و این فقدان به تعریف ابتدایی ما از سواد رسانه بازمی‌گردد. آیا سواد رسانه به توانایی استفاده از ابزارهای ارتباطی در فضای مجازی مثلاً ایمیل کردن، ارسال صوت، عکس و پسندیدن متن یا اشتراک‌گذاری اطلاعات خلاصه می‌شود و یا تعبیری فراتر از این‌گونه استفاده‌ها را شامل می‌شود؟

بنابر تعریف ارائه شده از سواد رسانه بیان دوم قریب به صحت است؛ زیرا شهروند مجازی از طریق آن توانایی داوری ارزشی و تفکر انتقادی درخصوص داده‌های این فضا را به دست می‌آورد و مهارت تشخیص و تمییز هرگونه فعالیت در این فضای را مطابق اهداف و منافع خود و دیگران کسب می‌نماید، به گونه‌ای که آگاهانه متوجه خواهد بود از این فعالیت ضرری را متحمل می‌شود و یا ممکن است سبب ورود خسارت و لطمه به

دیگری شود. پس با توجه به اینکه اکثر افراد جامعه توانایی کاربرد روزمره از فضای مجازی را دارند، بدسوادی و به عبارتی عدم شناخت درست نسبت به رسانه را می‌بایست موضوع اصلی و مهم در این حوزه محسوب می‌شود.

۳-۲-۵- حمایت از حقوق شهروند مجازی به چه معناست؟

همان‌طور که پیشتر اشاره شد سواد رسانه‌ای چون وسیله‌ای خطرناک در دستان شهروند مجازی است که می‌تواند امنیت و آسایش را حین استفاده از عرصه مجازی برای آنان فراهم آورد. شهروندی که حق آموزش سواد رسانه‌ای مطالبه کرده و در بستر فراهم آمده از آن بهره برده است، این قابلیت را در خود می‌یابد که در فضای مجازی فعالیت کند؛ اما این فعالیت در چهارچوب دانشی است که او از آن برخوردار شده و این امکان را می‌یابد که سایر حقوق خود در این فضا، من جمله حق بر تصویر و عکس، حق بر نام و سمت، حق بر آزادی اندیشه و بیان و سایر حقوق، هوشمندانه بهره برده و از پایمال شدن آن و زیر سؤال رفتن آن‌ها جلوگیری کند؛ لذا این آموزش از حقوق شهروندان مجازی حمایت می‌کند و در غیراین صورت و ناشیانه مانند ملوانی که مهارت و تسلط کافی را برای هدایت کشتی ندارد خود و سایر سرنشینان را به ورطه نیستی می‌کشاند.

۶- داده‌های پژوهش

این مقاله، کوششی توصیفی-نظری نسبت به موضوع بنیادین آموزش سواد رسانه و اهمیت آن اختصاصاً در مبحث سواد رسانه می‌باشد و در آن از یافته‌های مختلف محققان و سایر پدیدآورندگان ایرانی و خارجی بهره گرفته شده است. همچنین در مقام بررسی عملی ایده اصلی مقاله، آرای قضائی صادره از دادگاه‌ها استفاده شده است؛ به عنوان مثال؛ درخصوص اتهام آقای ع. فرزند الف، متولد ۱۳۶۱ و مدیرمسئول تارنما ب. و فاقد سابقه محکومیت کیفری دایر بر نشر اکاذیب به قصد اضرار به غیر از طریق انتشار خبری تحت عنوان «رانت‌خواران امروز، شعاع عدالتی که گوش فلک را کر می‌کند»؛ در تارنمای ب....، موضوع شکایت آقای ب. با وکالت از آقای م. حال با عنایت به اوراق و محتویات پرونده و مفاد کیفرخواست دادسرا و دلایل احصایی در آن و شکایت مطروحه

از ناحیه شاکای و مستندات ابرازی از جمله تصاویر منتشره در تارنماهای مختلف و تحقیقات شعبه محترم بازپرسی و اظهارات و اقراریه متهم در پذیرش اصل انتشار موضوع شکایت و دفاعیات به نظر غیرمؤثر راجع به عدم ارتباط با شاکای و قراین و امارات موجود و نظر به اینکه پس از انتشار تارنماهای دیگری با برداشت از آن، صریحاً با نام شاکای مبادرت به انتشار آن نموده‌اند که قدر متیقن این است که از عبارات تلویحی مندرج در مطلب منتشره به تصریح از شاکای نام برده شده است؛ بنابراین بزهکاریش محرز و مسلم بوده و با استناد به ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی و با رعایت ماده ۲۲ همین قانون به لحاظ وضع خاص از نظر جوانی و فقد سابقه محکومیت کیفری به پرداخت پنج میلیون ریال جزای نقدی بدل از حبس در حق صندوق دولت محکوم می‌گردد. رأی صادره حضوری محسوب و ظرف مهلت بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدیدنظر در محاکم محترم تجدیدنظر استان تهران می‌باشد.

این رأی در خصوص مسئول تارنمایی است که به جرم افترا و نشر اکاذیب در فضای مجازی مرتکب شده است که بنابر مطالب بررسی شده در این مقاله این امکان وجود دارد این فرد بدون عنصر روانی برای تحقق جرم مدنظر و به دلیل کمبود سواد رسانه‌ای که ناشی از نقصان آموزش در این حیطه، مرتکب شده باشد.

نتیجه‌گیری

در این مقاله پس از بررسی عناوینی که امروزه در جهان مجازی به‌عنوان اعضای جدید فعالیت می‌کنند و جامعه‌ای به نام شهروندان مجازی را تشکیل می‌دهند و با در نظر گرفتن چالش‌ها و پیچیدگی‌ها این دنیای ارتباطی نوین، اهمیت سواد رسانه‌ای بیش از پیش نمایان و آموزش به شکل تازه‌ای اهمیت یافته است.

دنیایی که رسانه در عمق باورها، فرهنگ و هویت جامعه نفوذ یافته همچنین پیشرفت ابزارهای ارتباطی نوع دیگری از پیوند و تبعات مختص به خود از جمله عملیات روانی و جنگ‌های رسانه‌ای، جرائم سایبری و... را به‌وجود آورده است، ضرورت آموزش سواد رسانه در حمایت از حقوق شهروندان مجازی بیشتر از هر زمان دیگری ضرورت پیدا

کرده است. حقی که هرچند مدت‌هاست جامعه بشری لزوم اعمال آن را درک نموده، لیکن هنوز آن را به رسمیت نشناخته و در اکثر کشورهای پیشرفته تنها از نظرگاه ارتباطی به سواد رسانه‌ای پرداخته شده است. نتیجه این امر، دنیای کنونی ما و خبرهای مختلفی است که از عدم توجه کافی به این موضوع مهم از دور و نزدیک به گوش می‌رسد.

تعداد کاربران فعال که با تفکر انتقادی توانایی دفاع از حقوق خود و جداسازی شایعات از اخبار حقیقی را دارند کم شده، گستره رسانه روزبه‌روز مترقی و کمبود توجه به آموزش سواد رسانه در سنین مختلف اثرات مخرب خود را برجای گذاشته است. شهروندان چون بازیچه‌ای در دست اهداف سودجویان در فضای مجازی قرار گرفته و از کمبود دانسته‌ها خود متضرر می‌شوند؛ بنابراین در این مقاله اهمیت آموزش و تکلیفی که دولت‌ها در قبال این حق شهروندان بر دوش دارند پرداخته و با تأکید نسبت به ضوابط و الزام‌های قانونی اخیر که در سال‌های جاری با زیرکی قانونگذار و در راستای تأمین منافع عمومی و حمایت از حقوق اجتماع مطرح شده است، امید است نهادهای اجرایی کارآمد با دریافت بایستگی موضوع چون بازوی عملیاتی توانمند در راستای تحقق این الزام قانونی نائل آیند.

ظرفیت‌های آموزش سواد رسانه:

همان‌طور که گفته شد، امروزه فراگیری سواد رسانه به‌عنوان زبانی جدید، لازمه زندگی در جهان اجتماعی است. ظرفیت‌های تعلیم این موضوع مهم، در قالب راهکارهای پیشنهادی جهت افزایش آموزش سواد رسانه و به تبع مشاهده تأثیر آن، در سه حوزه اصلی طبقه‌بندی می‌شود:

- راهکارهای سیاست‌گذاری:

- انجام پژوهش‌های بین‌المللی به‌منظور مطالعه تطبیقی برای ارائه پیشنهاد الگویی کارآمد و مطلوب؛
- تولید محتوا و برنامه‌های آموزشی جهت نشان دادن معایب کم‌سواد رسانه‌ای؛
- نظارت، ارزیابی و همه‌جانبه بر توسعه سواد رسانه و افزایش آموزش‌های سواد رسانه؛
- ارائه مستندات نتایج حاصل از اقدامات در راستای آموزش سواد رسانه‌ای.

– راهکارهای قانونگذاری:

- وضع قوانین و مقررات الزام آور برای نهادها و ارگان‌ها مبنی بر آموزش سواد رسانه به کارکنان و سایر اعضای جامعه؛
 - تعیین ضمانت اجرای مناسب برای افراد جامعه در صورت بی‌توجهی به آموزش‌های انجام شده در اثبات سونیت آن‌ها جهت ارتکاب به جرایم سایبری؛
 - تخصیص سالانه بودجه برای آموزش سواد رسانه‌ای.
- #### – راهکارهای کارگزاری (عملی):
- استفاده از کارشناسانی کاردان در برنامه‌های تلویزیون برای آموزش سواد رسانه با تأکید بر اهمیت آن؛
 - تهیه نماهنگ، پویانمایی منطبق با فهم کودکان و نوجوانان؛
 - ایجاد دوره‌های رایگان در سرای محله و فرهنگسراهای سراسر کشور؛
 - ایجاد همکاری میان نهادهای آموزشی رسمی و غیررسمی کشور مانند رسانه، دانشگاه و خانواده؛
 - نظارت والدین بر عملکرد کودکان و نوجوانان در فضای مجازی جهت جلوگیری از بزه‌کاری و بزه‌دیدگی آنها در جرایم سایبری.

منابع و مأخذ

- آشوری، داریوش (۱۳۷۳). *دانشنامه اصطلاحات سیاسی*. تهران: مروارید.
- آقابخشی، علی‌اکبر و دیگران (۱۳۷۹). *فرهنگ علوم سیاسی*. تهران: چاپار.
- ارجمندی، غلامرضا (۱۳۸۴). *سواد رسانه‌ای در گفت‌وگو با غلامرضا ارجمندی*. رشد آموزش علوم اجتماعی اطلاعات، سال هشتم، شماره ۴، صص ۹-۴.
- انصاری، باقر و دیگران (۱۳۸۱). *مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی*. تهران: معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری.
- بیات کمیتکی، مهناز و یزدان‌پناه، زین‌العابدین (۱۳۹۸). *حق بر داشتن سواد رسانه‌ای*. فصلنامه تحقیقات حقوقی. دوره ۲۲. شماره ۸۶، صص ۳۵۷-۳۲۷.
- ساروخانی، باقر و کروی، زهرا (۱۳۸۸). *فرایند جهانی شدن و تأثیر آن بر نقش رسانه‌ها*

در حوزه فرهنگی ایران: مطالعه موردی تلویزیون. فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۴۷، صص ۳۷-۷۳.

شکرخواه، یونس (۱۳۸۹). سواد رسانه‌ای؛ یک مقاله عقیده‌ای. رسانه ۱۳۸۵، شماره ۶۸. عمید، حسن (۱۳۹۰). فرهنگ فارسی عمید. تهران: امیرکبیر.

عیوضی، محمد رحیم و باب گوره، سید حسام الدین (۱۳۹۱). تحول مفهوم شهروندی و ظهور شهروند جهانی. فصلنامه سیاست، دوره ۴۲، شماره ۳، صص ۲۰۵-۱۸۷.

قوام، عبدالعلی (۱۳۸۰)، موقعیت دولت و شهروندان در عصر جهانی شدن، فصلنامه سیاست خارجی، شماره ۵۹.

کازنو، ژان (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی؛ ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی. تهران: انتشارات اطلاعات.

محسنیان راد، مهدی (۱۳۷۴). ارتباط‌شناسی (میان‌فردی، گروهی، جمعی). تهران: سروش.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۵). سواد رسانه‌ای «رویکردی نوین به نظارت رسانه‌ای».

منتظر، غلامعلی (۱۳۸۱)، آموزش مهارت‌های فناوری اطلاعات و تأثیر آن بر یادگیری مؤثر و فراگیر، نشریه علوم انسانی الزهرا، دوره ۱۲، شماره ۴۲، صص ۱۷۵-۱۸۸.

- قوانین و مصوبات:

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی
طرح صیانت از فضای مجازی
طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات
منشور حقوق شهروندی

- منابع مجازی:

جایگاه ارتباطات اجتماعی از دیدگاه امام خمینی:

eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0013

www.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/information-literacy/publications/moscow-declaration-on-mil-en.pdf

A S Hornby (2010), *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, senenth edition, Editor by Sally Wehmeier.

Longman handy learner's dictionary of American English (2007). Tehran: Zaban mehr.